

“UNESCO” haqida*O'zbekiston Respublikasi IIV Samarqand akademik litseyi**Tarix fani o'qituvchisi***Jabborov Fazliddin Maxsidinovich**

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Birlashgan Millatlar Tashkilotining fan, ta'lim, madaniyat sohasidagi tashkiloti – UNESCOning tashkil etilishi, maqsadi va vazifalari, O'zbekistonning ushbu tashkilotdagi ishtiroki haqida qisqacha so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *UNESCO, Nizom, ta'sis konferensiyasi, ECO/CONF, Millatlar Ligasi, BMT.*

UNESCO (inglizcha: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization — Birlashgan Millatlar Ta'lim, Bilim va Madaniyat Tashkiloti), Birlashgan Millatlar Tashkilotining maxsus tashkilotlaridan biri bo'lib, ikkinchi jahon urushidan so'ng, 1946-yil tashkil qilingan.

1942 yilda Buyuk Britaniyada Angliya va Uels ta'lim kengashi prezidenti Richard A. Butler va Britaniya Kengashi prezidenti Maykl Robertson tashabbusi bilan Buyuk Britaniyada ittifoqchi ta'lim vazirlarining konferensiyasi chaqirildi. 16-noyabrdan 5-dekabrgacha Londonda sakkizta hukumat vakillari ishtirok etgan yig'ilishda tinchlik kelishi bilan ta'lim tizimini tiklash masalasi konferensiyaning asosiy masalasi bo'ldi. 1945 yilning dekabrigacha bitta tadbir o'rniga 60 ga yaqin uchrashuvlar o'tkazildi. Konferentsiya g'oyalari xalqaro hamjamiyatda qo'llab-quvvatlandi.

Ikkinchi jahon urushi tugaganidan keyin Londonda Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ta'lim va Madaniyat Tashkilotini (ECO/CONF) tashkil etish bo'yicha konferentsiyasi bo'lib o'tdi. Konferentsiya 1942 yilgi yig'ilish va Birlashgan Millatlar Tashkilotining 1945 yil aprel-iyun oylarida San-Fransiskoda bo'lib o'tgan Xalqaro tashkilot bo'yicha konferentsiyasi tavsiyasiga binoan chaqirilgan. Tashkilotning asosiy maqsadi chinakam tinchlik madaniyatini o'rnatish va "insoniyatning intellektual va ma'naviy birdamligini" rag'batlantirish orqali erishilgan boshqa jahon urushi boshlanishining oldini olish edi.

1945 yil 16 noyabrda UNESCO Nizomi imzolandi va tayyorgarlik komissiyasi tuzildi. Tashkilot yig'ilishda qatnashgan 44 shtatdan 37 tasi vakillari tomonidan imzolangan. Nizom 1946 yil 4 noyabrda 20 ta davlat tomonidan ratifikatsiya qilinganidan keyin kuchga kirdi. 1946 yil 19 noyabrdan 10 dekabrgacha Parijda 30 ta davlat vakillari ishtirok etgan YUNESKO Bosh konferensiyasining birinchi sessiyasi bo'lib o'tdi.

UNECKO Millatlar Ligasi Xalqaro intellektual hamkorlik qo'mitasi va uning ijrochi agentligi – Xalqaro intellektual hamkorlik institutining huquqiy vorisi hisoblanadi. 12 a'zodan iborat Xalqaro intellektual hamkorlik qo'mitasi (yoki komissiyasi) 1922 yilda

Tinchlik uchun Nobel mukofoti laureati Léon Burjuaisning taklifi bilan tuzilgan. Millatlar Ligasi madaniy-ma'rifiy masalalarni davlatlarning ichki ishi deb hisoblab, qo'mitaning faoliyatini moliyaviy jihatdan cheklab qo'ygan. 1926 yilda Parijda Xalqaro intellektual hamkorlik instituti tashkil etilishi bilan birga Fransiyadan moliyaviy yordam olindi. Institut universitetlar, kutubxonalar, ilmiy uyushmalar o'rtasidagi aloqalarni, adabiy asarlar tarjimasini, intellektual mulkning huquqiy masalalarini, muzey va san'at sohasidagi hamkorlikni, ommaviy axborot vositalari bilan aloqalarni yo'lga qo'ydi. UNESCOning faoliyat rejasi doirasida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan vakolatlarni topshirish UNESCO Nizomining 9-moddasi va BMT Ustavining 63-moddasiga muvofiq amalga oshirildi. Bundan tashqari, institutning moliyaviy aktivlari YUNESKOga topshirildi.

Bu tashkilotning qurilishiga, 1945-yil Noyabr oyida Londonda 44 davlatning vakillari qatnashgan holda qaror qilingan. Tashkilotning markazi Parijda. Uch organdan – Umumiy yig'ilish, Boshqaruv, Kotiblikdan iborat bo'lgan UNESCO tashkilotining asl maqsadi, ta'lim, bilim va madaniyatni, unga a'zo bo'lgan har bir davlatdagi Milliy komissiyalar orqali amalga oshirish.

UNESCO – Birlashgan Millatlar tashkilotining maorif, fan va madaniyat masalalari bilan shug'ullanuvchi tashkiloti – xalqaro hukumatlararo tashkilot; BMTning ixtisoslashgan muassasasi. Davlatlar o'rtasida maorif, fan, madaniyat va kommunikatsiyalar sohasida hamkorlikni rivojlantirish yo'li bilan tinchlikka va xalqaro xavfsizlikka ko'maklashish maqsadida 1946-yil tuzilgan. 188 mamlakat (shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi 1993-yil 26-oktyabrdan) a'zo (2004). UNESCO nizomiga ko'ra, „... irqi, jinsi tili va dinidan qat'i nazar, barcha xalqlar uchun adolatga, qonuniylikka, inson huquqlari va asosiy erkinliklariga umumiy hurmatni ta'minlash maqsadida ta'lim, fan va madaniyatni rivojlantirish orqali xalqlar hamkorligiga“ ko'maklashish tashkilotning ustuvor vazifasidir. 400 ga yaqin xalqaro nohukumat tashkilotlar va jamg'armalar, xalqaro va hududiy birlashmalar UNESCO bilan hamkorlik qiladi. UNESCO byudjeti a'zomamlakatlar badallaridan tashkil topadi.

Tashkilot faoliyatining asosiy yo'nalishlari yalpi savodsizlikka qarshi kurash, maorif tizimi va kadrlar tayyorlashni rivojlantirish, milliy madaniyatlarni o'rganish va tarqatish, atrof muhitni va madaniy yodgorliklarni muhofaza qilish, okeanografiya, geologiya, gidrologiya, sotsiologiya, kommunikatsiya va boshqalar sohalarda global ilmiy muammolarni hal etishda hamkorlik qilishdan iborat. Axborot va informatika – kommunikatsiya masalalari uning faoliyatida katta o'rin egallaydi. Tashkilotga a'zo mamlakatlarda UNESCO ishlari bo'yicha Milliy komissiyalar tuzilgan. UNESCO ana shu komissiyalarga tayanib ish olib boradi. O'zbekiston Respublikasining UNESCO ishlari bo'yicha Milliy komissiyasi 1994-yil 29-dekabrda tashkil etilgan bo'lib, uning tarkibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan. Bosh konferensiya UNESCOning oliy organi hisoblanadi. 2-yilda 1 marta uning sessiyalari o'tkaziladi. Sessiyalar oralig'ida Ijroiya kengashi (unga 58 davlat, jumladan,

O'zbekiston 1997-yil oktyabr da a'zo etib saylangan) ish olib boradi. Ijroiya kengashi har-yili 2 marta yig'iladi. Uning 155-sessiyasining yakuniy yig'ilishi Toshkent shahrida bo'lib o'tgan (1998-yil 6-noyabr). Tashkilot qarorgohi Parijda, Bosh direktor (Konchiro, Matssura, 1999-yildan) boshchilik qiluvchi Kotibiyat ham shu yerda joylashgan. Tashkilot 50 dan ortiq axborotnoma va 20 dan ortiq davriy nashrlar chiqaradi. Ulardan eng keng tarqalgani „UNESCO kuryeri“ jurnali (30 tilda nashr qilinadi), „Kelajak“ (ta'lim sohasidagi haftalik), „Muzey“, „Ijtimoiy fanlar xalqaro oynomasi“, „Tabiat va resurslar“, „Mualliflik huquqi bo'yicha axborotnoma“, „Ta'lim byurosi xalqaro axborotnomasi“, „Impakt: fan va jamiyat“ kabilardir. UNESCO har 2-yilda bir marta jahonda ta'lim, fan, madaniyat va kommunikatsiya holati haqida ma'ruzalar chop etadi. UNESCO „Insoniyatning ilmiy va madaniy rivojlanishi tarixi“ (6 jild), „Islom madaniyatining turli jihatlar“ (6 jild), „Lotin Amerikasi davlatlari tarixi“ (7 jild), „Karib havzasi davlatlari tarixi“ (6 jild), „Afrika umumiy tarixi“ (8 jild) kabi fundamental kitoblarni chop etmoqda. Shuningdek, 6 jildli „Markaziy Osiyo sivilizatsiyasi tarixi“ xalqaro hamkorlik doirasida yaratilmoqda, unda 1navbatda mazkur mintaqa davlatlari, jumladan, O'zbekiston olimlari ishtirok etmoqda. Kitobning dastlabki 4 jildi 1992, 1994, 1996 va 1998-yillarda bosilib chiqdi. „Ipak yo'li – muloqot yo'li“ jahon dasturi UNESCOning Markaziy Osiyo sivilizatsiyalari tarixini o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, u BMTning madaniy taraqqiyot bo'yicha butun dunyo o'n-yilligi (1989—99-yillar) tadbiri doirasida o'tkazildi. UNESCOning sa'yharakati bilan butun insoniyat mulkini tashkil etuvchi buyuk madaniy va tabiiy yodgorliklar Jahon merosi ro'yxatiga olindi.

UNESCO O'zbekistonning Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirishiga bevosita yordam ko'rsatish maqsadida bir qator oliy o'quv yurtlarida UNESCO kafedralari, shuningdek, UNESCO maktablari tashkil etgan. UNESCO doirasida Abu Rayhon Beruniy (1973), Abu Ali ibn Sino (1980) tavalludining ming yillik, Mirzo Ulug'bekning 600 yillik (1994), Amir Temurning 660 yillik (1996) tantanalari nishonlandi. UNESCOning Parijdagi bosh qarorgohida Amir Temur haftaligi o'tkazilib, „Temuriylar davrida fan, madaniyat va maorifning gullabyashnashi“ mavzuida ilmiy konferensiya va ko'rgazma tashkil etildi. Bu tadbirda O'zbekiston Prezidenti I.Karimov, Fransiya Prezidenti J.Shirak ishtirok etdi (1996-yil 20—26-aprel). Toshkent shahrining 2000-yilligi (1980), Xiva (1997), Buxoro (1997), Termiz (2002) shahrilarining 2500-yilligi, Shahrisabz shahrining 2700-yilligi (2002), Ahmad alFarg'oniyning 1200-yilligi, Imom Buxoriynning 1225-yilligi (1998), „Alpomish“ xalq dostoni yaratilganligining 1000-yilligi (1999), Avesto kitobi yaratilganligining 2700-yilligi (2001) nishonlandi. UNESCO rahnamoligida Samarqand shahrida „Sharq taronalari“ xalqaro musiqa festivali, Boysun tumanida folklor festivali o'tkazib kelinmoqda.

O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimov insoniy ideallarni e'zozlagani, madaniy qadriyatlarni tiklash va saqlashdagi, ilmiy merosni o'rganishdagi xizmatlari uchun 1998-yilda UNESCOning Abu Ali ibn Sino nomidagi oltin medali bilan mukofotlangan.

Joriy yilning 30-oktabr kuni Samarqandda YUNESKO Bosh konferensiyasining 43-sessiyasi ochildi. Bu — deyarli 40 yil ichida Parijdan tashqarida o'tayotgan ilk sessiyadir. Tashkilotning oliy organi sessiyasi UNESCO tashkil etilganining 80 yilligiga to'g'ri kelmoqda. Forumning tarixiy markazi YUNESKOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan shahar — Samarqandda o'tkazilayotgani mintaqaning jahon sivilizatsiyasidagi ahamiyatini ifoda etadi. Unga qadar Markaziy Osiyo ko'pincha tarix yo'lidagi tranzit hudud sifatida ko'rilgan bo'lsa, endilikda u o'zining mustaqil sahifasini ochmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Saidov A. X., Xalqaro huquq, T., 2001;
2. Xakimov R., O'zbekiston va Birlashgan Millatlar Tashkiloti, T., 2001;
3. Mo'minov Abdulxay, O'zbekiston va UNESCOning xalqaro-huquqiy munosabatlari, T., 2003.
4. Internet saytlari.